Mariusz Gasztoł

Główne płaszczyzny i problemy współpracy polsko-litewskiej

International Journal of Management and Economics 11, 50-56

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Mariusz Gasztoł
Studium Doktoranckie SGH

GŁÓWNE PŁASZCZYZNY I PROBLEMY WSPÓŁPRACY POLSKO-LITEWSKIEJ

Etapy dotychczasowej współpracy polsko-litewskiej

Aby zrozumieć aktualny stan stosunków polsko-litewskich i jego uwarunkowania, należy spojrzeć nań przez pryzmat ostatnich 10 lat. Okres ten podzielić można na 3 zasadnicze etapy:

Lata 1989–1991, kiedy to nawiązane zostały pierwsze kontakty parlamentarne między odzyskującą suwerenność Polską i odradzającą się Litwą. Współpraca w owym okresie przełamywać musiała ograniczenia wynikające z istnienia ZSRR i Układu Warszawskiego. Jej fundamentem była jednak świadomość łączącej nas historii i poczucie solidarności z walczącym o własne państwo narodem litewskim. Najbardziej wymownym tego wyrazem była wizyta polskich parlamentarzystów w sejmie litewskim w czasie dramatycznych dni stycznia 1991 r. Nie można zapomnieć też o ówczesnym kapitale ogromnej życzliwości społeczeństwa polskiego wobec odwagi i dzielności Litwinów.

Okres drugi to lata 1991–1994. W sierpniu 1991 r. Polska uznała niepodległość Litwy i niebawem wznowione zostały stosunki dyplomatyczne. Zdawało się wówczas, że nic nie stoi na przeszkodzie rozwojowi szerokiej współpracy między naszymi krajami. Niestety, rzeczywistość okazała się inna. Stosunki bilateralne znacznie się ochłodziły po tym, jak władze litewskie rozwiązały rady samorządowe i wprowadziły zarząd komisaryczny w zamieszkałych przez mniejszość polską rejonach (kierowanych przez kilku Polaków, którzy poparli pucz Janajewa). Na zakres i intensywność współpracy w tym okresie wpływał też fakt, że swoich strategicznych partnerów Litwa poszukiwała raczej wśród państw skandynawskich.

Okres trzeci, lata 1994–2000. W kwietniu 1994 r., prezydenci Polski – L. Wałęsa i Litwy – A. Brazauskas podpisali w Wilnie traktat między RP a RL o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy. Wydarzenie to zapoczątkowało przełom w relacjach polsko-litewskich, oznaczając normalizację stosunków i otwierając nowe możliwości obopólnie korzystnej współpracy. Jej intensywność i ranga wzrosła szczególnie od roku 1997, kiedy to minister spraw zagranicznych Litwy określił Polskę jako strategicznego partnera Litwy i przedstawił daleko idące pro-

pozycje pogłębienia współpracy. Jej realizację nadzoruje dziś kilka wspólnych polsko-litewskich instytucji politycznych.

Ramy prawno-instytucjonalne współpracy bilateralnej

A) Polsko-litewskie instytucje polityczne nadzorujące współpracę między obu krajami to:

Zgromadzenie Poselskie Sejmu RP i RL. Inicjatorem powołania Zgromadzenia w 1997 r. był V. Landsbergis. Zgromadzenie liczy 40 członków (po 20 z każdej strony), spotyka się dwa razy do roku, na przemian w Polsce i na Litwie (w trakcie posiedzeń omawiane są kwestie wspólnych działań w sferze polityki zagranicznej podejmowanych na arenie międzynarodowej oraz bieżące problemy związane z wypełnianiem postanowień traktatu międzypaństwowego).

Komitet Konsultacyjny przy Prezydentach RP i RL. Porozumienie o utworzeniu Komitetu podpisali w czerwcu 1997 r. w Warszawie prezydenci A. Brazauskas i A. Kwaśniewski. Komitet spotyka się dwa razy do roku.

Rada ds. Współpracy między Rządami RP i RL, w ramach której funkcjonują Komisja ds. Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, Komisja ds. Współpracy Gospodarczej, Komisja ds. Oświaty, Nauki, Kultury i Wspólnego Dziedzictwa Kulturowego, Komisja ds. Problemów Mniejszości Narodowych, Komisja ds. Współpracy Transgranicznej. Inauguracyjne posiedzenie Rady odbyło się we wrześniu 1997 r. na Litwie. Rada, podobnie jak przedstawione wcześniej instytucje, spotyka się dwa razy do roku.

B) Formalno-prawne podstawy i reguły współpracy bilateralnej określają:

Traktat między RP a RL o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy oraz ponad 70 umów rangi ministerialnej i rządowej. Mimo wielości i różnorodności problemów będących przedmiotem współpracy, pogrupować je można w cztery główne dziedziny: zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego, czego najlepszym gwarantem jest członkostwo w NATO, integracja z UE, zapewnienie ochrony mniejszości litewskiej w Polsce i polskiej na Litwie oraz współpraca gospodarcza.

Współpraca polsko-litewska w dziedzinie bezpieczeństwa

Zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego jest podstawowym elementem racji stanu każdego państwa. Dziś najlepszą gwarancją tego bezpieczeństwa i dla Litwy, i dla Polski wydaje się Sojusz Północnoatlantycki. Polska członkiem Sojuszu stała się w marcu 1999 r. Fakt ten traktujemy nie jako wydarzenie jednorazowe, lecz jako element procesu poszerzania obszaru stabilności i bezpieczeństwa w Europie. Jego naturalną konsekwencją powinno być przyjęcie do Sojuszu kolejnych spełniających warunki członkostwa krajów, w tym Litwy. Dał temu

wyraz polski minister spraw zagranicznych B. Geremek 12 marca 1999 r. podczas ceremonii przekazania aktu ratyfikacyjnego traktatu północnoatlantyckiego. Stwierdził on, iż: „Drzwi Sojuszu powinny pozostać otwarte dla tych, którzy walczyli o wolność. Nigdy więcej Europy nie może podzielić kurtyna. Choć nie byłaby ona tak mocna jak dawna żelazna kurtyna, prawie na pewno byłaby ona równie okrutna".

Polska w swych działaniach na rzecz „otwartych drzwi" NATO nie poprzestaje na deklaracjach. Idą za nimi konkretne przedsięwzięcia. Wśród nich wymienić można: szkolenia organizowane w Polsce dla oficerów litewskich, wspólne ćwiczenia wojskowe, konsultacje i wymiana doświadczeń z zakresu przygotowań wojskowych i polityczno-dyplomatycznych do członkostwa, a także przekazywanie sprzętu i wyposażenia wojskowego (np. w roku bieżącym Polska przekazała litewskim siłom zbrojnym nowe uzbrojenie wartości ponad 1 mln USD, w tym 10 transporterów opancerzonych i ponad sto sztuk uzbrojenia strzeleckiego).

Bardzo ważnym sygnałem dla otoczenia zewnętrznego było dołączenie w 1999 r. litewskiego plutonu do polskiej jednostki wojskowej biorącej udział w kierowanej przez NATO operacji KFOR w Kosowie. W końcu roku świąteczno-noworoczną wizytę w jednostce złożyli Prezydenci Polski i Litwy.

Odrębnym przedsięwzięciem jest utworzenie wspólnego polsko-litewskiego batalionu Litpolbat. W kwietniu 1999 r. w trakcie oficjalnej wizyty na Litwie prezydenta Kwaśniewskiego doszło do uroczystego podpisania porozumienia wykonawczego w sprawie Litpolbatu i złożenia meldunku o gotowości batalionu. W myśl ostatnich uzgodnień w przyszłym roku ma on być gotowy do użycia w misji pokojowej w Kosowie.

Przygotowania Polski i Litwy do członkostwa w Unii Europejskiej[1]

Szczególnego wsparcia na drodze do UE udzielają Litwie skandynawskie kraje członkowskie, zwłaszcza Dania, a wśród państw kandydujących do UE – Polska.

Przez pewien okres funkcjonowała opinia, że przeszkodą na drodze Litwy do Unii może być pochodząca z okresu radzieckiego elektrownia atomowa w Ignalinie (będąca dla Litwy najważniejszym źródłem energii elektrycznej, produkowanej na potrzeby własne i na eksport). We wrześniu ub. r. rząd w Wilnie przyjął Narodową Strategię Energetyczną, zgodnie z którą pierwszy blok elektrowni zostanie zamknięty w 2005 r. W czerwcu br., podczas zorganizowanej w Wilnie międzynarodowej konferencji donatorów Polska poparła utworzenie funduszu, którego celem jest okazanie pomocy Litwie w związku ze stopniowym zamykaniem elektrowni w Ignalinie. Polska jako jedyna spośród państw kandydujących do UE zadeklarowała, że będzie dążyć do wniesienia do funduszu środków finansowych w wysokości 1,5 mln euro w przeciągu trzech lat (tj. do 2002 r.).

Wśród priorytetowych przedsięwzięć, przygotowujących nas do członkostwa w Unii, wymienić należy budowę połączenia systemów elektroenergetycznych Polski i Litwy. W październiku 1999 r. w Warszawie podpisane zostało memorandum i powołano grupę roboczą, która przygotowała specjalny raport w tej sprawie. Podczas spotkania premierów J. Buzka i A. Kubiliusa w Wigrach w lipcu br. zadeklarowano, że ministerstwa gospodarki Polski i Litwy ostatecznie uzgodnią i zatwierdzą projekt połączenia sieci elektrycznej i plan działania dla urzeczywistnienia tego projektu (do 31 grudnia 2000 r.). Jednocześnie ustalono, że premierzy zwrócą się wspólnym listem do Komisji Europejskiej i EBOR-u w sprawie finansowania projektu połączenia (co nastąpiło w końcu września br.).

Realizacja projektu Via Baltica odbywa się na podstawie Protokołu Intencyjnego podpisanego w 1997 r. Prace finansowane są ze środków budżetowych Polski i Litwy, środków pomocowych UE (programy PHARE, ISPA) oraz pożyczek zaciąganych w międzynarodowych instytucjach finansowych. Harmonogram prac zakłada przystosowanie do 2015 r. całego polskiego odcinka Via Baltica do standardów drogi ekspresowej.

W październiku 2000 r. uruchomione zostało pasażerskie połączenie kolejowe relacji Warszawa–Wilno–Warszawa, przez przejście graniczne w Trakiszkach, co umożliwia ominięcie terytorium Białorusi. Wejście Polski i Litwy do Unii Europejskiej, a w szczególności dalsza liberalizacja przepływu osób[2] spowoduje, że nasze wschodnie granice staną się równocześnie wschodnimi granicami Unii. Wymaga to już dziś zacieśniania współpracy w sferze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności w obszarze zwalczania przestępczości zorganizowanej, przemytu ludzi i towarów, w tym narkotyków.

Współpraca w zakresie ochrony mniejszości polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce

Jednym z głównych problemów w stosunkach między naszymi krajami jest kwestia zagwarantowania i przestrzegania standardów europejskich w odniesieniu do mniejszości polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce. Można śmiało powiedzieć, że kamieniem milowym na tej drodze jest traktat o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy. Stanowi on fundament dla późniejszych umów bilateralnych oraz punkt odniesienia w rozstrzyganiu pojawiających się problemów spornych.

Obecnie do najważniejszych kwestii w tym obszarze należy przeciągający się proces zwrotu ziemi polskim rolnikom na Wileńszczyźnie. Według danych z końca 1999 r. podczas gdy na całej Litwie zwrócono ponad 60 % ziemi, w rejonach wileńskim i solecznickim zwrócono tylko około 30 %. Mimo iż w czerwcu 1999 r., Sejm Republiki Litewskiej w przyjętej uchwale zalecił zakończenie tego procesu do 1 października 2000 r., problem ten wciąż pozostaje aktualny.

Bardzo ważną kwestią jest unormowanie sytuacji szkolnictwa polskiego na Litwie poprzez:

• stworzenie jednolitych zasad podporządkowania i finansowania szkół polskich i litewskich na Wileńszczyźnie, gdyż obecnie szkoły polskie są w gorszym położeniu niż litewskie;

• przeprowadzenie reformy oświaty w ten sposób, aby w jej wyniku nie ucierpiały szkoły polskie;

• przywrócenie obowiązkowego egzaminu z języka polskiego na maturze[3] w szkołach z polskim językiem wykładowym.

Osobnym, ciągnącym się już od wielu lat problemem jest umowa o pisowni imion i nazwisk osób należących do mniejszości polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce. Umożliwić ma ona zapisywanie nazwisk w pisowni oryginalnej.[4]

Jeśli chodzi o sytuację mniejszości litewskiej w Polsce to po przeprowadzeniu reformy oświatowej w Polsce strona litewska zwracała uwagę, że nie uwzględniła ona potrzeb edukacyjnych mniejszości litewskiej i postulowała, aby klasa z wykładowym językiem litewskim zlokalizowana została w gimnazjum w Sejnach. Strona polska postulat ten uwzględniła i zrealizowała we wrześniu 1999 r.[5]

Kolejnym problemem podniesionym w 1999 r. przez stronę litewską była sprawa lokalizacji strażnicy Straży Granicznej RP w budynku ośrodka zdrowia gminy Puńsk, zamieszkanej w dużym procencie przez mniejszość litewską.[6]

Zgodnie z postulatami strony litewskiej Komisja ds. Problemów Mniejszości Narodowych zwróciła się też do Sejmu RP o przyspieszenie prac nad ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych.

Nie trzeba chyba nikogo przekonywać, jak potrzebne jest uregulowanie problemów mniejszości polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce zgodnie ze standardami europejskimi. Bez ich rozwiązania trudno mówić o autentycznym zbliżeniu narodów i wypełnieniu treścią deklaracji przyjaźni składanych przez polityków. W tym kontekście większej wagi nabiera apel Komitetu Polaków Litwy, wystosowany w kwietniu br., będący deklaracją poparcia dla starań Litwy o członkostwo w NATO.

Współpraca gospodarcza[7]

Bardzo istotnym czynnikiem, rzutującym w ostatnich trzech latach na wzrost aktywności małych i średnich przedsiębiorstw oraz wzrost polsko-litewskiej wymiany towarowej jest *Umowa o wolnym handlu* (weszła w życie od 1.01.1997 r.) oraz *Protokół Dodatkowy* nr 1 (od 1.07.1998 r.), liberalizujące handel towarami przemysłowymi. Inaczej przedstawia się sytuacja w odniesieniu do towarów rolnych, wobec których zastosowano selektywną liberalizację handlu. W efekcie udział

produktów rolnych w polsko-litewskiej wymianie handlowej był relatywnie mniejszy niż artykułów przemysłowych.

Niestety, na rozmiar polsko-litewskiej współpracy gospodarczej w tym okresie negatywnie wpłynął kryzys finansowy na Litwie, będący m. in. skutkiem kryzysu w Rosji. Dynamika polskiego eksportu na rynek litewski w 1999 r. była niższa niż w latach poprzednich. Mimo to obroty handlowe między naszymi krajami wzrosły o ponad 11 % w stosunku do roku poprzedniego, co było efektem wzrostu litewskiego eksportu do Polski.

Tabela 1. Polsko-litewskie obroty handlowe w latach 1996–1999 (w mln USD)

Wyszczególnienie	1996	1997	1997/96 w %	1998	1998/97 w %	1999	1999/98 w %
Eksport	230,3	338,0	146,8	429,4	127,0	432,6	100,7
Import	109,7	111,8	101,9	139,1	124,0	201,7	145,0
Obroty	340,0	449,8	132,3	568,5	126,0	634,3	111,6
Saldo	120,6	226,2	-	290,3	-	230,9	-

Źródło: Wyliczenia własne na podstawie danych Ministerstwa Gospodarki.

Spore zainteresowanie podmiotów gospodarczych z Polski budzi, z uwagi na liberalne ustawodawstwo w odniesieniu do inwestycji zagranicznych, zakładanie na Litwie wspólnych przedsiębiorstw. Według stanu na koniec ub. r. zarejestrowano na Litwie ponad 700 firm z udziałem kapitału polskiego.

Biorąc pod uwagą wielkość zagranicznych inwestycji bezpośrednich na Litwie, sięgających 1,4 mld USD (wg stanu z początku 1999 r.), Polska zajmowała 13. pozycję z inwestycjami rzędu 29 mln USD. Nie ulega wątpliwości, że na poziom zagranicznych inwestycji napływających do danego kraju ma wpływ jego wiarygodność na arenie międzynarodowej. W tym kontekście starania Litwy o członkostwo w CEFTA, OECD i WTO znajdują zrozumienie i poparcie rządu polskiego.

Inne formy współpracy

Mówiąc o współpracy polsko-litewskiej, obok zarysowanych powyżej inicjatyw i przedsięwzięć nie można nie wspomnieć o innych, równie ważnych, m. in. z dziedziny kultury, nauki, sportu, turystyki. Należy też nadmienić o współpracy różnorodnych organizacji pozarządowych i tysiącach niesformalizowanych kontaktów, które choć nie ujęte w statystykach i sprawozdaniach tak naprawdę tworzą klimat sprzyjający budowie tego, co deklaruje traktat z 1994 r. – służą przyjaznym stosunkom i dobrosąsiedzkiej współpracy.

Przypisy

[1] Polska zaproszona została do negocjacji członkowskich w grudniu 1997 r., podczas szczytu Rady Europejskiej w Luksemburgu (tzw. piątka luksemburska). Litwa w gronie zaproszonych znalazła się podczas szczytu Rady w Helsinkach w grudniu 1999 r. (tzw. piątka helsińska).

[2] Ruch bezwizowy między państwami Grupy Schengen a krajami bałtyckimi obowiązuje od 1 marca 1999 r.

[3] Obowiązek ten zniesiono w 1999 roku. W maju 2000 r. Minister Oświaty i Nauki Republiki Litwy upoważnił rady szkół do wprowadzania egzaminu z języka polskiego na maturze. Jest to niewątpliwie krok do przodu, jednakże mniejszość polska na Litwie dąży do przywrócenia stanu sprzed 1999 r.

[4] Niestety, jak dotąd strona litewska nie wykazała woli politycznej do zawarcia tej umowy.

[5] Reforma systemu edukacji w Polsce nie umniejsza dotychczasowych przywilejów dotyczących kształcenia przedstawicieli mniejszości narodowych. Nie zmieniła się też liczba dzieci uczęszczających do szkół litewskich.

[6] Mimo iż Naczelny Sąd Administracyjny potwierdził tytuł prawny Straży Granicznej do zarządu nad częścią obiektu gminnego ośrodka zdrowia, komendant główny Straży Granicznej wyraził gotowość rezygnacji z dotychczasowej lokalizacji strażnicy, jednak ze względu na konieczność właściwej ochrony granicy państwowej poprosił miejscowe władze samorządowe o wcześniejsze wskazanie nowej lokalizacji strażnicy. Ponieważ jednak rada gminy Puńsk postanowiła nie zajmować stanowiska w sprawie propozycji komendanta, sprawa pozostaje nie zakończona.

[7] Podstawę prawną polsko-litewskiej współpracy gospodarczej tworzą m. in.: Umowa między Rządem RP a Rządem RL o wzajemnym handlu i współpracy gospodarczej (z 27.02.1992 r.); Umowa między RP a RL w sprawie wzajemnego popierania i ochrony inwestycji (z 28.09.1992 r.); Umowa między Rządem RP a Rządem RL w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobiegania uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku (z 20.01.1994 r.); Umowa o wolnym handlu między RP a RL (z 27.06.1996 r.); Protokół Dodatkowy nr 1 do Umowy o wolnym handlu między RP a RL (z 8.05.1998 r.).